

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1996

8

RuG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1997, Vakgroep Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RuG

Omslag: opgraving van het poortgebouw van het blokhuis te Stavoren, pp. 124-128

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen
mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Vakgroep Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90 367 0632 7

PALEO-AKTUEEL

8

redactie

Mette Bierma

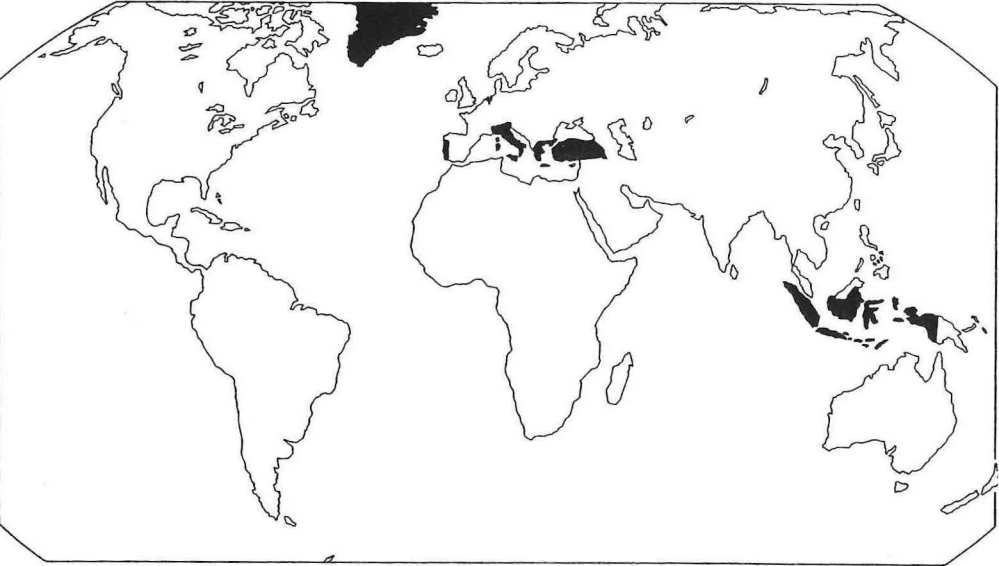
Jurjen M. Bos

Otto H. Harsema

Vakgroep Archeologie

Groningen, 1997

In deze aflevering: Griekenland, Groenland, Indonesië, Italië, Nederland, Portugal, Turkije.

In deze aflevering uit Noord-Nederland: 1. Delfzijl; 2. Lageland; 3. Haren; 4. Jelsum; 5. Wijnaldum; 6. Rewert; 7. Leeuwarden; 8. Stavoren; 9. Rijs; 10. Oldeholtwolde; 11. Anlo; 12. Gasteren; 13. Balloo; 14. Rolde; 15. Borger; 16. Darp; 17. Meppen.

INHOUD

L.J.M. VAN ES & K. WALCH Een vondst van reuzenhert bij Delfzijl (Gr.)	9
G.J. BARTSTRA Het Toaliaan	11
D. STAPERT & L. JOHANSEN Het <i>ANALITHIC</i> -project en de werktuigen van Oldeholtwolde (Fr.)	15
D. STAPERT & G.R. BOEKSCHOTEN Ruimtelijke patronen rondom de haard van Oldeholtwolde (Fr.)	20
L. JOHANSEN & D. STAPERT Vuurmakers uit paleo-Eskimonederzettingen in West-Groenland	24
M.J.L.Th. NIEKUS, J.P. DE ROEVER & J.L. SMIT Een vroeg-mesolithische nederzetting met tranchetbijlen bij Lageland (Gr.)	28
S. BOTTEMA & A. WALSWEEER De hazelaar, gesponsord door het klimaat of door de mens?	33
H. BUITENHUIS Asıklı Höyük: vroege domesticatie en veeteelt	38
J.N. LANTING & A.L. BRINDLEY Dateringen voor oorsprong en verspreiding van de Europese boomstamkano	43
J.N. LANTING Het zogenaamde hunebed van Rijs (Fr.)	47
A.L. BRINDLEY Het gebruik van megalietgraven in Noord-Nederland	51
A.D. NEVES ESPINHA Megalithische monumenten in Évora-Reguengos de Monsaraz (Port.)	55
F.A. VEENMAN Landevaluatie in de Pontijnse regio (Zuid-Latium, Italië), dateringsproblemen rond een bronstijd-akkerbouwfase	59
M. KLEIBRINK Weven voor de godin: een labyrint	63

M. ESSINK	
De vondstcontext van bronzen speerpunten, dolken, zwaarden, messen en hals- en armrings uit Noord-Nederland	68
M.J.M. DE WIT	
Een aantal bijzondere Drentse grafvondsten uit de vroege en midden-ijzertijd	71
W. PRUMMEL & M.C.V. VINK	
Dierenbotten uit Argos op het voormalige BAI in Groningen	74
E.J. DROST	
Nederzettingen en landschap in het stroomgebied van de Astura, Zuid-Latium, Italië	79
P.A.J. ATTEMA, A.J. NIJBOER & G.J.M. VAN OORTMERSSEN	
Romeinse kolonisatie ten zuiden van Rome (3), het aardewerkonderzoek	84
Y. DIJKSTRA, H.R. REINDERS, V. RONDIRI & Z. MALAKASIÓTI	
Van Duivelsberg tot Rode Rots: de survey van 1996 in de vlakte van Almiros (Griekenland)	89
H. WOLDRING, R.T.J. CAPPERS & H.R. REINDERS	
Veldwerk in de vlakte van Antiochië	93
S. BOTTEMA, A. SARPAKI, H.R. REINDERS & N. MACGILLAVRY	
Minoïsch Kreta en de uitbarsting van Santorini	97
J.M. BOS, J. SCHEFFER & J.H. ZWIER	
Een terpzool bij Rewert (gem. Littenseradiel, Fr.)	100
C. VERMEEREN & J. SCHELVIS	
Ondernemers in archeologie. Een factor van belang binnen het Nederlandse archeologische bestel	102
J.T. ZEILER	
Offers en slachtoffers. Faunaresten uit de Fortunatempel te Nijmegen (2e eeuw n.Chr.)	105
J.M. BOS & A.J. NIJBOER	
Koninklijke patronage: de edelsmid van Wijnaldum (Fr.)	108
A.J. NIJBOER & C. TULP	
De vloer van een smidse te Wijnaldum (Fr.)	111
D.A. GERRETS	
Waarom was de eigenaresse van de fibula van Wijnaldum een koningin?	115
H.A. GROENENDIJK, P.B. KOOI & M.J.L.Th. NIEKUS	
Een Olde Hof te Haren (Gr.)	118

A. JAGER	
Camminghaburg te Leeuwarden en Dekemastate te Jelsum (Fr.)	121
A. UFKES	
Het archeologisch onderzoek van het 'Blokhuys' te Stavoren, gem. Nijefurd (Fr.)	124
J.M. BOS & G.J. DE LANGEN	
Prospectie, tussen drijfzand en beleid: Stavoren (gem. Nijefurd, Fr.)	129

Voorwoord

Deze achtste aflevering van *Paleo-aktueel* geeft een eerste indruk van enige van de onderzoeksactiviteiten van de vakgroep Archeologie van de Rijksuniversiteit Groningen in 1996.

Een belangrijke gebeurtenis voor het onderzoek in dat jaar was ook de toewijzing van twee grote projecten door de Stichting voor Historische Wetenschappen van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek. Het Italische project hangt nauw samen met het werk dat door P.J.A. Attema en anderen in deze en eerdere *Paleo-aktueels* is beschreven. Dit onderzoek wordt samen met de Vrije Universiteit uitgevoerd. Het andere project, samen met de Universiteit van Amsterdam over de opkomst van het Friese koninkrijk, is voortgekomen uit de opgravingen in Wijnaldum, waarover eveneens uitvoerig is bericht.

In totaal zullen acht promotie-onderzoekers en twee post doc-onderzoekers de gelederen van de drie instituten komen versterken.

Paleo-aktueel houdt U op de hoogte.

DATERINGEN VOOR OORSPRONG EN VERSPREIDING VAN DE EUROPESE BOOMSTAMKANO

J.N. Lanting en A.L. Brindley

In de afgelopen jaren zijn op ons verzoek tientallen boomstamkano's uit Ierland, Schotland, Nederland, Polen en Slovenië ^{14}C -gedateerd bij het Centrum voor Isotopenonderzoek in Groningen. Daarnaast hebben wij, dankzij de vriendelijke medewerking van vele collega's in Europa, grote aantallen, merendeels ongepubliceerde ^{14}C - en dendrodateringen van boomstamkano's bijeen kunnen brengen. Al met al beschikken wij momenteel over 512 dateringen!

Dit aantal is groot genoeg om uitspraken te kunnen doen over het tijdstip en het gebied (of de gebieden?) waar de boomstamkano voor het eerst werd gebruikt, en over de datering van de uitbreiding over Europa. Twee artikelen over deze materie zullen worden gepubliceerd in buitenlandse tijdschriften, maar een korte samenvatting in dit tijdschrift is op zijn plaats.

In genoemde publicaties zullen de beschikbare dateringen per land worden gepresenteerd, maar de geleidelijke verspreiding van de boomstamkano wordt beter zichtbaar gemaakt, indien Europa in een aantal zones wordt verdeeld en de dateringen per zone in de vorm van een grafiek worden getoond. Die zones (fig. 1) en de aantallen dateringen zijn:

- a. Denemarken, Noordwest-Duitsland, Nederland, België en Noordwest-Frankrijk (111);
- b. de rest van Frankrijk en Duitsland, Zwitserland, Oostenrijk en Polen (158). Tot deze zone behoren ook Tsjechië en Luxemburg, maar uit deze landen zijn tot dusverre geen dateringen voor boomstamkano's bekend. Ook Letland en Litouwen kunnen hoogstwaarschijnlijk tot deze zone worden gerekend;
- c. Ierland en Groot-Brittannië (134);
- d. Noorwegen, Zweden en Finland (73);
- e. Noord-Italië en het noorden van voormalig Joegoslavië (30).

Daarnaast zijn nog zes ^{14}C -dateringen bekend van boomstamkano's uit Portugal, Rusland en de Oekraïne.

Per zone zijn de aantallen dateringen per periode van 250 ^{14}C -jaren weergegeven in de figuren 2-6. Daarbij is alleen gekeken naar de middenwaardes van de dateringen; de standaarddeviaties zijn buiten beschouwing gebleven. Om dendro- en ^{14}C -dateringen vergelijkbaar te maken, zijn eerstgenoemde omgerekend in ^{14}C -ouderdommen met behulp van de jaarringijcurve van Pearson et al. in *Radiocarbon* 28, 1986. De figuren laten duidelijke verschillen zien.

In de zone 'Denemarken - Noordwest-Frankrijk' is de boomstamkano vanaf ca. 9000 BP bekend. Hoewel de grafiek enkele hiaten vertoont, is het aannemelijk dat de boomstamkano vanaf die tijd tot in de middeleeuwen in gebruik is geweest. In de zone 'rest van Frankrijk - Polen' zijn de oudste exemplaren pas te dateren rond 5500 BP. Binnen deze zone zijn overigens nog duidelijke regionale verschillen aanwezig. In Zuidwest-Duitsland, Oost-Frankrijk en Zwitserland komen vroeg-neolithische boomstamkano's voor; in Beieren dateert het oudst bekende exemplaar uit de late bronstijd. Uit Letland en Litouwen zijn boomstamkano's bekend uit nederzettingen van de Narvacultuur, die rond 4700 BP begint. In Polen is een boomstamkano gevonden bij een nederzetting van de vroege trechterbekercultuur (4900-4600 BP). Hoewel geen van genoemde boten zelf is gedateerd, lijkt het er op, dat de boomstamkano zich na 5000 BP langs de zuidrand van de Oostzee verspreidde. In Ierland en Groot-Brittannië dateert de vroegste boomstamkano tot nu toe rond 4700 BP. Mesolithische exemplaren zijn niet aangetroffen, ondanks het grote aantal dateringen. Het is waarschijnlijk dat de boomstamkano hier met het begin van het neolithicum, rond 5200-5300 BP, werd geïntroduceerd. In Scandinavië zijn boomstamkano's opvallend jong. De oudste exemplaren zijn bekend uit Zuid-Zweden en dateren uit de late bronstijd. De Noorse en Finse

Fig. 1.

boten dateren zelfs van ver na het begin van de jaartelling. Mogelijk bevond zich ten zuiden van de Alpen een tweede oorsprongsgebied. Bij Hotiza in Slovenië werd een boomstamkano gevonden die een ^{14}C -datering van 7300 BP heeft. In Noord-Italië komt de boomstamkano in ieder geval vanaf ca. 5000 BP voor.

De vroeg-mesolithische boomstamkano's werden uit dennen vervaardigd. Dat geldt niet alleen

voor de boot van Pesse, maar ook voor een vier-tal Noord-Franse exemplaren en mogelijk ook voor een niet-gedateerd en niet-bewaard gebleven Deens exemplaar. Laat-mesolithische en vroeg-neolithische boomstamkano's werden uit elzen, linden of populieren gemaakt. Eik komt pas in de loop van het neolithicum in gebruik, maar wordt dan al snel de meest gebruikte houtsoort. Het vroegste optreden ligt rond 5700 BP in Frankrijk en rond 4800 BP in Noord-Duitsland en Denemarken. Opvallend is dat de boomstamkano van Hotiza uit een eik werd vervaardigd. Ook in dit opzicht valt deze boot dus uit de toon.

De langzame verbreiding van de boomstamkano is kennelijk het gevolg van concurrentie met andere typen boot. Dat die andere typen bestonden blijkt o.a. uit de dateringen van houten peddels. In Finland en Zweden dateren de oudste exemplaren rond 4200 BP, in Engeland en Noordoost-Duitsland rond 9500 BP, in Denemarken rond 8200 BP. In alle gevallen zijn de peddels zo'n 2000-3000 jaren ouder dan de boomstamkano's in hetzelfde gebied.

Die andere typen zijn waarschijnlijk huid- en bastboten geweest. Er zijn aanwijzingen dat huidboten met een frame van rendiergeweitakken al in gebruik waren bij de jong-paleolithische Ahrensburgcultuur, rond 10.000 BP (Tromnau, 1987). Huidboten werden tot voor kort nog gebruikt op binnenwateren in Ierland en Groot-Brittannië (*coracles*). De zeewaardige *curragh* van de Ierse westkust is niets anders dan een huidboot, waarbij de huid is vervangen door ge-

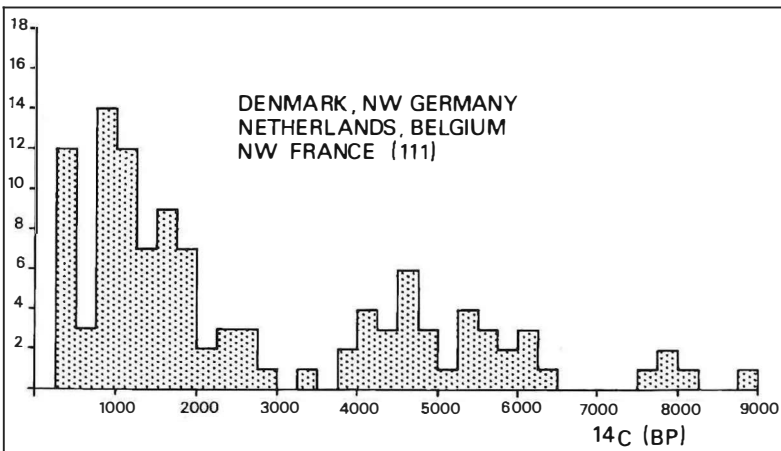

Fig. 2.

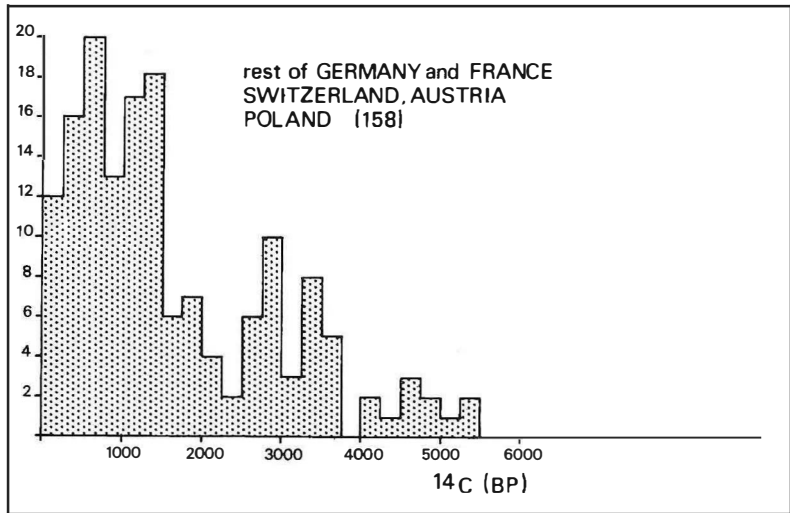

Fig. 3.

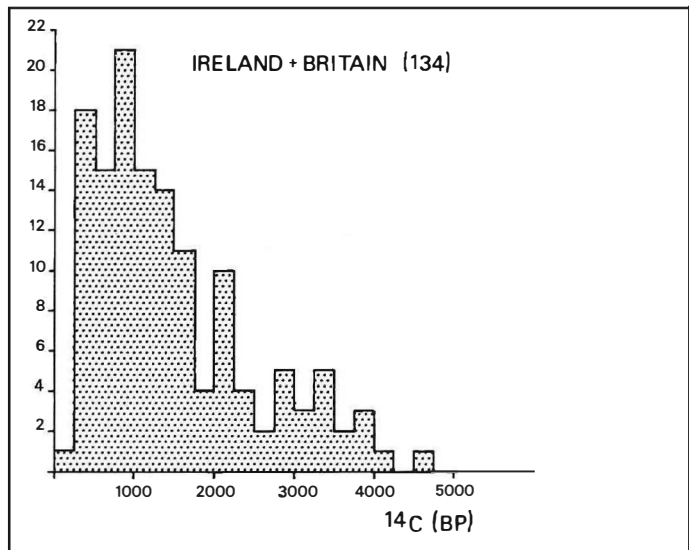

Fig. 4.

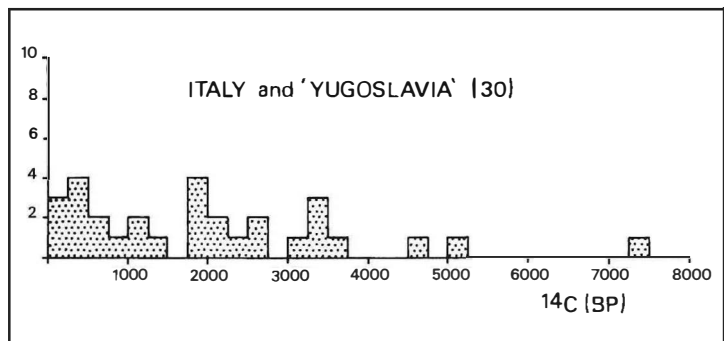

Fig. 5.

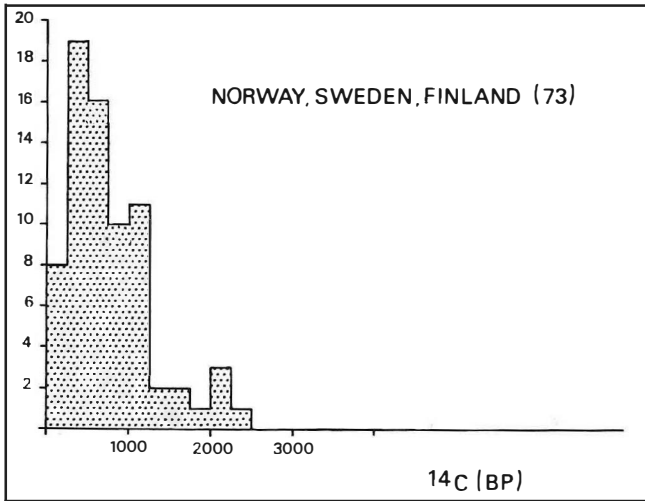

Fig. 6.

teerde canvas. Rotstekeningen in Scandinavië maken duidelijk dat huid- of bastboten daar in de bronstijd werden gebruikt. Bastboten werden rond 1860 in Noorwegen nog vervaardigd.

Het gebruik van huid- en bastboten is archeologisch moeilijk aantoonbaar, vanwege het weinig specifieke karakter van het framework.

Summary

Analysis of more than 500 radiocarbon dates for European logboats suggests that the logboat was introduced in northwest continental Europe, and spread only gradually, and in some cases surprisingly slowly, over the rest of Europe. It is likely that the logboat had to compete with skin- and barkboats.

Literatuur

- Lanting J.N. & A.L. Brindley, in druk. Irish logboats and their European context. *Journal of Irish Archaeology*.
- Lanting, J.N. & A.L. Brindley, in druk. Dates for origin and diffusion of the European logboat. *International Journal of Nautical Archaeology*.
- Tromnau, G., 1987. Late Palaeolithic reindeer-hunting and the use of boats. In: J.M. Burdukiewicz & M. Kobusiewicz (eds.), *Late Glacial in Central Europe: culture and environment*. Wrocław etc., pp. 95-105.